

SLUČAJ ALEKSANDRA-ŠANIJA SALCBERGERA

Želja mi je da ovaj zapis o jednom događaju kakvih je u ono doba bilo mnogo, posluži kao prilog u nastojanju da se od zaborava sačuvaju likovi onih ljudi čiji su podvizi i žrtve — dokaz o snazi i širini jedne borbe — ostali anonimni, nezabilježeni.

*

Zvao se Aleksandar Salcberger. Prije rata bio je đak sarajevske trgovačke akademije i službenik u banci. Među nama je bio poznat jednostavno kao — Šani. A tako su ga iz milošte zvali i kod kuće. Bio je iz mirne i patrijarhalne građanske porodice u kojoj se dobivalo strogo moralno vaspitanje. Ljubav roditelja ispoljavala se u nepresta-

nom brižnom odnosu prema svemu što se tiče djece, a od njihove je strane prema roditeljima bila uzvrćena stalno prisutnom pažnjom i blagodarnošću. Tri odrasla sina — Alfred, Ervin i Aleksandar — kao da su se prećutno takmičila u nježnoj ljubavi prema sijedoj majci i u iskrenom poštovanju već ostarjela i pomalo nagluva oca. Bila su ta tri sina — ponos roditelja — kao tri izrasla bora, svi već samostalni, svi obrazovani i dobro namješteni, i sva tri — rezervni oficiri. Ali njega, Aleksandra, Šanija, voljeli su svi podjednako i najviše, kao najmlađeg; bio je i mamin mezimac.

Mnogi od nas koji smo drukčije živjeli i na to nenavikli, često smo se čudili kad bi Šani kao ispriku za svoj raniji odlazak kući iznosio to što su te večeri roditelji bili ostali sami. Čudili smo se, ali mu nismo zamjerali ni prigovarali, jer je i za nas u takvom odnosu prema roditeljima bilo nečeg dirljivog. Ali, zbog takvih pažljivosti u vremenu u kome smo živjeli, ne može se reći da u nas, negdje u dubini duše, nije bilo prema njemu neke skrivene rezerve. Mada mu je, istina, nikad nismo javno iskazali, ta rezerva je dolazila do izražaja na taj način što mu, u sredini u kojoj smo zajedno aktivno radili, jedno vrijeme nismo povjerali naročite poslove i zadatke ili, bolje reći, što nismo ni očekivali da bi ih on primio kad bismo mu ih i dali. A Šani je, međutim, od dana kad je počeo s nama aktivno saradivati — bilo je to negdje početkom 1938. godine — svaki posao, ma naoko izgledao i beznačajan, svršavao i precizno i na vrijeme. Ne sjećam se da je ikad kasnije bilo drukčije. A i sama njegova pojava stvarala je određenu predstavu o njemu.

Bio je dobro razvijen mladić srednje visine, glatko i uredno začešljane kose, nježna lica s krupnim očima iz kojih je zračio izraz blagosti i vjere u ljude. Bilo mu je blizu 25 godina i gotovo se uvijek blago smješкао; njegov smiješak poticao je iz onog životnog optimizma koji je iz njega izvirao bujno kao kod većine zdravih mladih ljudi njegovih godina. Niko od nas nije upamtio da ga je ikad vidio neobrijana ili neuredna. U Šanija je odijelo uvijek bilo ispeglano, zimi kravata propisno vezana, a ljeti košulja preko jake posuvraćena, čista i uvijek kao nova. Nije on bio ni monden, ni ljubavnik; njega je vrlo rijetko ko vidio s kakvom djevojkom — bio je stidljiv i mi smo ga kasnije uveli u društvo i upoznavali s djevojkama. I pošto je jednom jednu odabrao, s njom je dokraja ostao i svi smo znali, pa i sami njegovi roditelji, da mu je ona djevojka i njegovi su je roditelji kao takvu s radošću i u kuću primali.

Podaci koji su o njemu ostali u školi zabilježeni govore da je Aleksandar Salcberger rođen 17. decembra 1914. godine u Sarajevu, od oca Leopolda, privatnog činovnika, i majke Katarine; da je uredno pohađao školu i s uspjehom položio završni ispit u ljetnom roku 1933. godine; da je u toku školovanja bio uvijek dobar učenik i, sudeći po ocjenama, najbolje učio istoriju. Njegovi su ga nastavnici upamtili kao mirna i povučena, pogdjekad kao djevojka stidljivog.

*

Pošto se vratio iz kratkotrajnog i izgubljenog rata nakon fašističkog napada na Jugoslaviju i njene kapitulacije, aprila 1941. godine, mi smo se počeli češće sastajati u Šanijevoj kući, pa smo još bolje upoznali i njega i njegove prilike. To nas je i povežalo još čvršće. Za razliku od nekih mladih ljudi koji su se kao rezervni oficiri na poziv javili novim vlastima, pa su poslani u zarobljeničke logore, Šani je izvršio narednje dobijeno sa kompetentnog mjesta da ima ostati ovdje, a to su

učinila i oba njegova starija brata. Osim toga mi smo još bolje vidjeli da se u ovoj kući živi veoma oskudno i da njezin skromni život karakteriše jedno pravo, duboko građansko poštenje.

Dva-tri mjeseca po kapitulaciji radio je Šani još uvijek u svojoj banci, „Melahi“. Banka je dobila povjerenika marionetske ustaške „nezavisne države“ Hrvatske, što je bilo jednako konfiskaciji bančine imovine koja je pripadala mahom siromašnim i srednjim slojevima jevrejskih građana. Šani je radio na mjeničnom odjeljenju gdje je morao likvidirati vrlo mnogo mjenica i drugih potraživanja. Pričao nam je da je pri tome imao mnogo muke sa svima, pa i sa građanima drugih konfesija, jer niko nije imao dovoljno novaca i svak je tražio da mjenicu produži, umjesto da je isplati. Taj mu rad, međutim, nije smetao da učestvuje u nizu akcija koje su u to vrijeme organizovane, žaleći se uvijek da su zadaci koje dobija manji od njegovih snaga i želja.

Tih dana je Komunistička partija Jugoslavije, s Titom na čelu, kao jedina organizovana politička snaga koja je ostala s narodom činila ogromne napore da podigne njegov moral i borbeni duh, ulije mu vjeru u sopstvene snage, a svima potlačenim ukaže na perspektivu borbe i nesumnjive pobjede nad silama mraka i istrebljivačke tiranije. Odmah poslije napada hitlerovske Njemačke na SSSR, KPJ pozvala je narod u oružanu borbu, a svoje kadrove poslala u prve borbene linije. Šani još nije bio član KPJ, ali je organizovano djelovao u grupama formiranim od njenog mjesnog rukovodstva. Učestvovao je u prikupljanju oružja, novčanih sredstava, u cijelom nizu tada vršenih političkih i socijalnih akcija. Kad su u avgustu 1941. godine formirana oružana odjeljenja, on je postavljen na čelo jednog takvog odjeljenja od pet ljudi za teritorij centra i dobio oružje. Otada je prestao raditi u banci, riješen da se potpuno posveti ilegalnoj aktivnosti. Krajem avgusta bilo je naredeno da se ne forsira slanje obučениh boraca u šumu, jer će oni uskoro biti neophodni u samom gradu. Lci u šumu mogu samo oni kojima je opstanak u gradu potpuno onemogućen. Ustanak se iz dana u dan sve više širio i njemu su sada bili potrebni prvenstveno rukovodeći kadrovi — oficiri i podoficiri. Ukoliko ima takvih, treba odmah da se sprema.

To je bio pravi trenutak za braću Salberger, kao i za neke druge naše drugove čije je stručne vojne kvalifikacije valjalo staviti u službu narodne stvari. Najstariji brat, Alfred, preuzeo je na sebe da preseli porodicu sa starim, sad već zbunjenim roditeljima, negdje dalje od centra — iz Jelića ulice, kod katedrale, nekud na sjever, na periferiju grada, blizu bolnice i nešto malo dalje od nje. Ali, njemu još nije bilo rečeno da se spremi¹. Ervin i Šani primili su saopštenje kao veliki, svečani događaj i odmah se dali na spremanje. U dva dana oba su bila prebačena u šumu. Pošli su noću, jedan za drugim, sa istog mjesta — pozadi Muzeja — kurirskom vezom u pravcu jugozapada. Roditeljima su obojica, uz podršku starijeg brata, rekli da je njihov dalji boravak u gradu

¹ Alfred Salberger je krajem novembra 1941. na jednom sastanku iznenađen od ustaša, bačen u logor j u Jasenovcu ubijen.

postao neizdrživ i da moraju odmah bježati u Mostar ili Split. Stari su to saopštenje kanda očekivali, ali su ga primili kao strahovit udarac; kasnije je izgledalo kao da su od tog događaja još više posijedili i onemoćali.

Ervin je u partizanima, pod imenom Stanko, ubrzo postao komandant Crnovrškog odreda¹. Desetak dana po odlasku iz grada njegova je djevojka dobila po kuriru pismo koje smo svi čitali kao najljepšu literaturu. Iz njega smo pobliže upoznali situaciju na tom sektoru, koja je bila sva u zafalasanom borbenom zamahu; doznali smo o neuspjelim napadima ustaša i domobrana pod komandom njemačkih oficira na njegov odred, koji je držao položaje sjeverozapadno od Sarajeva, sa štabom na šumovitoj planini Visovici. Čuli smo kasnije i o novim, prekrasnim užičkim puškama, partizankama, koje su na kamionima dolazile pravo iz užičke fabrike u znatnim količinama, a i mnogo drugih lijepih novosti.

Šani je došao na Igman, poznatu planinu iznad Sarajevskog polja i Ilidže, koju smo više puta u mirno doba zajedno prešli kao planinari. Tu nije bilo toliko partizana kao na Crnom vrhu i Romaniji, jer je teren manje naseljen, a prostirao se između pruga i puteva od velikog značaja za okupatora. Već su komunikacije prema istoku i sjeveru od Sarajeva bile prekinute, pa je neprijatelju utoliko prije valjalo čuvati ove prema Mostaru i Zenici, jer bi inače i garnizon i grad Sarajevo bili potpuno odsječeni i izolovani.

Na Igmanu, gdje je u to vrijeme operisala samo jedna, Igmanska četa od petnaestak boraca, Šani je vrlo lijepo primljen. Tu se on upoznao sa prvim borcima u ovom kraju, a i sa istaknutim organizatorima ustanka čija su partizanska imena bila Aco² i Mladen³. I Šani je dobio partizansko ime — Pavle, i poslije dvije-tri akcije u kojima se istakao snalažljivošću i hladnokrvnošću, postavljen je za komandira voda. Toliko smo čuli o njemu.

Već poslije desetak dana od njegovog odlaska, kroz grad se mu njevito proširila vijest da je kod Blažuja, ispod Igmana, napadnut i srušen voz. A doznali smo i to — kako se u tramvaju pričalo — da je akcijom komandovao neki bankovni činovnik iz „Melahe“.

Bilo nam je neobično, pa i nelagodno slušati vijesti s takvim podacima. Prvo stoga što je u njima očigledno bilo istine, jer je bilo zaista tačno da se jedan bankovni činovnik — a to je bio Šani — nalazio na tom sektoru. Ali i zbog toga što se tako nešto uopšte moglo doznati, u čemu bez sumnje ima nečije neopreznosti i krivice, jer nije bio običaj da se takve stvari govore. Pa ako se, mislili smo, konačno, njemu, Šaniju ništa više i ne može da dogodi, sa ovakvim se detaljom daje ustaškoj policiji mogućnost da dođe do njegovih roditelja, da ih maltretira a vjerovatno i uništi, odnosno da preduzme sve da preko njih dođe do mnogih podataka. A njegovi roditelji, brat i snaha znali su dobro ko-

¹ Danas pukovnik JNA u Beogradu.

² Hasan Brkić, tada član Štaba za sarajevsku oblast.

³ Rato Dugonjić, član rukovodstva SKOJ-a.

jim je putem otišao ili mogao otići njihov Šani iz grada u šumu, i takvo iskušenje nije im bilo potrebno. Situacija, dakle, veoma neugodna. Odmah smo preduzeli izvjesne mjere opreza, pažljivo pratili kretanje i šta se događa oko kuće kod bolnice — novog stana Salcbergerovih. Nas nekoliko nismo dolazili na uobičajena mesta — u Čemalušu, u kojoj smo najviše boravili, u prvom redu — nego smo održavali redovne veze u drugo vrijeme i na drugoj strani grada, i očekivali razvoj događaja smatrajući dokazom potpune nesposobnosti ustaških vlasti ukoliko one iz ovakvog dragocjenog podatka ništa ne izvuku i ne iskoriste za sebe. Tako je proteklo nekih pet-šest dana i izgledalo je da će ipak sve proći bez posljedica. Na kraju, računali smo, makoliko da ima istine u vijesti koju smo čuli, a koja se, navodno, uveliko prepričavala u tramvaju onog istog jutra poslije zaista izvršene akcije, to još ne mora da znači da je ona u istom obliku ili čak uopšte i došla do policije. Uostalom, narod je u ogromnoj većini bio protiv novih vlasti i moglo se dogoditi da se sve zataška. Tako smo mi mislili. Ali smo već poslije nekoliko dana, krajem septembra 1941. čuli novu, težu, upravo poražavajuću vijest. Jedna djevojka, naša simpatizerka, došla je sva usplahirena i ispričala nam slučaj sa Šanijem. Ona je, bježeći iz Sarajeva sa svojom drugaricom, u vozu za Mostar uhapšena i sprovedena u karaulu, odnosno oružničku postaju u Pazariću. Tu je zatekla, na svoje veliko iznenađenje, između dva žandarma Šanija lancem vezana za ruke i noge. Cijelo je vrijeme gledao preda se i uporno ćutao, pretvarajući se da je ne poznaje, dok nisu u isti voz, Šani u posebni kupe, ukrcani za Sarajevo. Bio je u običnom odijelu i gozzericama, sav zarastao u bradu. Nije se mogla prevariti i sigurna je da je tačno njega vidjela.

Uhvatili smo se za glavu. Hiljade misli počele su munjevito da se ređaju i jedna za drugom smjenjuju, i ni u jednoj nismo nalazili osnove ni logike. Dosada smo intimno korili Šanija zbog neopreznosti, zbog lude hrabrosti, pa i zbog lakoumnosti. Zamjerali smo mu da je zaboravio na svoje drugove i roditelje — na organizaciju u gradu, prije svega, kojoj bi takvim svojim neozbiljnim postupcima mogao da nanese nepopravljivu štetu. Mislili smo, iako nikome nismo kazivali jer bi to bila velika optužba samog Šanija, da se on sada u slobodi očigledno zanio i zaboravio, i da je potpuno izgubio iz vida okolnosti pod kojima se živi i djeluje u gradu. Bili smo iznenađeni i utučeni. Riješili smo da odmah o tome obavijestimo mjesni komitet KPJ i sačekamo potvrdu ili opovrgavanje ove vijesti. Sve naše nade i želje bile su usmjerene na ovo drugo.

Sjufradan nam je saopšteno da je vijest tačna i da se Šani Salcberger nalazi u glavnom, centralnom zatvoru. Utvrdili smo da postoje za njegovo spasavanje samo dvije mogućnosti. Ponuditi veću sumu novaca nekom branitelju koji će ga, podmićivanjem policijskih organa — što je tada bilo izvodljivo — izvući iz zatvora, ili s jednom oružanom grupom izvršiti napad ako ga kud budu vodili, i tako ga osloboditi. Odlučili smo da odmah, još istog dana, pokušamo sve pomoću nekog advokata koji ima uticaja na vlast. Bili smo riješeni da namaknemo koju bilo svotu novaca, samo da spasimo druga.

Poslije podne posjetili su advokata Gavrankapetanovića Šanijev brat Alfred, sav usplahiren i gotovo uplakan, i Josip Albahari Čučo, koji je sa nama najaktivnije saradivao, a kao sudski službenik poznavao se sa advokatom. Gavrankapetanović je imao svoju kancelariju negdje na početku Čukovića ulice, i smatralo se da on ovakav jedan zahtjev može da izvrši.

Čim su došli u njegov ured advokat je upitao Albaharija¹ šta ima novo i zašto su došli, na što je ovaj odmah prešao na stvar. Dok je on govorio a Gavrankapetanović pažljivo slušao bacajući povremeno brz pogled na Salzbergera koji mu se predstavio prezimenom, Alfred je čitavo vrijeme šutio. Njih dvojica bila su se već ranije dogovorila kako će izvesti čitavu stvar i Albahari je događaj prikazao ovako:

Jedan njegov dobar prijatelj, mlad i plahovit, dolazio je u sukob sa ustašama u gradu. I, siguran da će jednom morati da im dopadne šaka, odlučio je da pobjegne iz Sarajeva. Pošto se legalnim putem nije usuđivao nikud, a lažnih isprava nije imao niti ih je, kao što su to neki činili, mogao nabaviti, riješio je da se pješke, preko brda, prebaci u Hercegovinu. Kako je smislio tako je i uradio. Ali je na tome putu, po onom što se zna, naišao ispod Igmana na žandarme koji su ga zadržali i, navodno, kao sumnjivog dotjerali u Sarajevo i zatvorili...

Albahari još nije bio čestito ni dovršio, niti saopštio šta se od njega, Gavrankapetanovića traži, ovaj je jednim gestom zaustavio njegovu dalje izlaganje i, pošto se zagledao u Alfreda, upitao ga da li je on kazao da se preziva Salzberger, na šta mu je ovaj odgovorio potvrdno.

Advokat je tada rekao:

„Onda je, na žalost, sve prekasno. Salzberger je juče strijeljan... Obojica su izašla iz kancelarije bez riječi.

*

Postoje dvije verzije o tome kako je došlo do ovog slučaja, do ovako munjevito tragičnog završetka. Po jednoj verziji stvar je tekla ovako:

Kad su Igmanci jedne večeri napali i srušili pun teretni voz, pred njih je — poslije snažne i kratke pušćane paljbe — izišlo nekoliko ljudi, mahom sprovodnika voza i kočničara. Među onima koje su partizani povelili nekoliko stotina metara duboko u šumu, nalazio se jedan željeznički službenik — civil, ranjen u ruku. U zvjezdanoj noći i pri malo, usplamsalnoj vatri, partizani su im objašnjavali značaj i suštinu borbe, ukazali pomoć ranjenom željezničkom činovniku i previli mu ranu. Pri tome se vođnik voda koji je učestvovao u ovoj akciji i nadgledao previjanje više puta zagledao u ranjenog civila, a ovaj opet u njega — dok ga Šani nije na kraju upitao:

¹ Danas pomoćnik okružnog javnog tužioca u Sarajevu

„Jesti li regulisali onu vašu mjenicu u „Melahi“?“ — Ovaj se sav zburnio i nekako bježeći očima u ttrahu izbjegao određeni odgovor, na šta se Šani dobroćudno nasmijao i dodao:

„Šta vas je briga, pare su i onako tuđe“ — i naredio, po nalogu druga Ace, da se svi zarobljenici vrate u pravcu pruge i puste kućama.

Poslije ove diverzije jedan odred žandarma izlazio je svakodnevno u zasjedu iznad Blažuja i strpljivo čekao da se neko pojavi na pruzi.

A pojavili su se opet partizani, u dva maha, noću, izvršili nove dvije akcije i, odmah poslije nekoliko dana, ponovo, sada danju — radi izviđanja. I previše smion, na prugu se slobodno spustio Šani sa dva druga i uputio ih jednog desno, drugog lijevo. Kad je razmak između njih postao toliki da su jedan drugog izgubili iz vida, Šani je u jednom trenutku zastao da zaveže cipelu. U tom času, na znak pištaljkom, iskočila su iz grmlja tri žandarma, svom se snagom bacila na Šanija i uspjela, poslije kraćeg rvanja, da ga savladaju. Metnuli su mu odmah lance na ruke i tako ga sproveli do žandarmerijske stanice. Tu su noćili i u jutro prvim vozom krenuli za Sarajevo. Dok je bio sam u vozu, Šani je cijelo vrijeme razgovarao sa žandarmima otvoreno i iskreno i bio je uspio da jednog od dvojice prilično smekša govoreći im o njihovoj sluganskoj ulozi, o tome kako danas sav narod ustaje u odbranu svog života i svoje slobode. Drugi žandarm bio je krut i namrgođen, i takav je ostao dokraja. Partizani sa Igmana bili su preduzeli akciju za Šanijevo spasavanje, ali je bilo već kasno.

Kad su u Sarajevu izišli iz stanice krenuli su u pravcu Muzeja sredinom ulice. Između dva žandarma s noževima na puškama išao je Šani pola koraka naprijed, uspravan i uzdignute glave. Bio je hladnokrvan, pribran i gotovo bi se reklo raspoložen. Izgledalo je kao da se nadao nekom uspjehu.

U tom času došlo je do jednog neobičnog susreta. Odozgo, u pravcu stanice, išao je onaj željeznički činovnik što je bio lakše ranjen pri rušenju voza kod Blažuja. On je sada pričao žandarmima:

„Ja znam ko je ovaj čovek, — rekao je. — Bio je činovnik u „Melahi“ i rušio je s partizanima vozove.“

Šani dotle nije znao da ima posla s jednim prikrivenim ustaškim doušnikom, i na ovakav njegov istup samo se prezrivo i nadmoćno nasmijao i krenuo naprijed prema centralnom zatvoru u Prvosudnoj palati.

Po drugoj verziji, ustaški doušnik — koji je bio prisutan prilikom rušenja voza i koga su partizani, zatim, pustili kući — odigrao je glavnu ulogu ne samo u Šanijevom identifikovanju nego i u njegovom optuživanju, što je bilo dovoljno da Šaniju zapečati sudbinu.

Istog su dana Aleksandra Salcbergera izveli, na brzu ruku, kako se to tada radilo, pred ustaški prijevki sud.

*

Zatvor u Prvosudnoj palati u koji je dospio Aleksandar-Šani Salcberger bio je pun zatvorenika. Režim na klimavim nogama i sa uskom

bazom u masama, osjećajući se od svog postanka ugrožen, trpao je u njega komuniste, njihove simpatizere i ostale rodoljube i građane do čije mu je likvidacije, iz ovog ili onog razloga, bilo stalo. Uslijed masovnih hapšenja svi su zatvori bili puni, i „Hasan-kula“ kod Vijećnice, i novi ustaški zatvor u Alifakovcu, i onaj u pravoslavnoj Bogosloviji, i zatvor u vojnom logoru, i drugi.

U tom, centralnom zatvoru nalazio se, takođe zbog komunizma uhapšen, i inženjer Fazlija Alikalfić¹ i imao priliku da se tu upozna sa Šanijem. Inženjer Alikalfić je ležao u ćeliji broj 44 sa omladincem Ašerom Danonom, obučarskim radnikom² kome su u kući pronašli partijski materijal te su ga zatvorili zajedno s mladom sestrom. Prema kazivanju inženjera Fazlije Alikalfića, istoga dana kad je Salcbergeru određeno suđenje ubačen je u ćeliju 44 i mladi komunist Rudi Musafija³, rođeni brat Šanijeve djevojke. Ključar zatvora, odnosno njihove ćelije bio je neki Hamidaga Zvizdić⁴, austrofil nakinduren odlikovanjima iz prvog svjetskog rata. Uobražen, ograničen i nepristupačan, on je strogo motrio da među zatvorenicima ne dođe do bližeg kontakta. Tu se, međutim, nalazio i čuvar zatvora Tanović⁵ koji je, naprotiv, nastojao da svima, pa i komunistima, što bolje pomogne.

Šani je prilikom jedine šetnje u zatvorskom krugu uspio da se približi zaprepašćenom Rudiju i ispriča mu svoj slučaj.

Poslije presude Prijekog suda Šani je navratio u ćeliju 44 da se sa drugovima pozdravi. Oproštaj je bio svima težak, jer je Šani polazio na strijeljanje. On je posebno zamolio Rudiju da pozdavi svoju sestru Loniku⁶. Kako je pri polasku, pritvarajući vrata, bio primijetio strašnu utučenost na Rudiju, Šani se na čas vratio. Bodreći ga dobacio mu je:

„Držimo se dimitrovski“, — riječi koje su se svima urezale duboko u pamćenje i koje je inženjer Alikalfić u jednom poslijeratnom susretu, pripovijedajući nam s respektom o čvrstom Šanijevom držanju, doslovno reprodukovao.

Ispod Trebevića, na južnoj strani Sarajeva, u kamenjaru nalazi se pitom predio poznat pod imenom Vraca.

Od prvih dana okupacije 1941. godine na tom malom proplanku koji dominira okolinom vršena su strijeljanja građana, rodoljuba i boraca. Nekima su pri tome vezane oči, a svima su pucali u leđa ili u potiljak. Mnogi tako nije mogao uputiti svoj posljednji pogled gradu koji se odavde sav vidio...

Šani je na dan 1. oktobra 1941. pred strijeljanje prišao određenom mjestu i stao oči u oči prema puščanim cijevima kao da čitavu stvar

¹ Učesnik u NOB' od 1941; danas profesor Univerziteta u Sarajevu.

² Osuđen od prijekog suda na smrt i 6. novembra 1951. strijeljan.

³ Poslat u logor Jasenovac gdje je stradao 1945.

⁴ Kao pripadnik SS divizije u Francuskoj od Nijemaca likvidiran 1944.

⁵ Poslije rata na službi u Predsjedništvu vlade u Sarajevu.

⁶ 1941. član SKOJ-a; danas živi u Sarajevu.

ignoriše. Bio je glatko obrijan, začešljan i lijep kao djevojka. On je jednim pokretom ruke popravio crtu svojih hlača i prešao preko kose, a zbunjenim izvršiocima kazne dobacio:

„Izvolite, gospodo!”

Pošto su ovi digli puške „na gotovs”, iz Šanijevog grla odjeknule su parole:

„Živjela Komunistička partija Jugoslavije!”

„Živio Tito!”

„Smrt fašizmu . . .” — drugi dio ove borbene parole prekinuo je plotun iz pušaka, plotun koji je sve češće odjekivao sa ovog mjesta nad sumornim Sarajevom i njegovom uzavrelom okolinom . . .

*

Čuvar iz centralnog zatvora koji nam je neke od ovih detalja ispričao, donio je poslije nekoliko dana nešto od Šanijevih stvari i dva pisma. Jedno je bilo upućeno porodici s kojom se Šani praštao, a drugo nama, njegovim drugovima.

U ovom drugom pismu opisao nam je svoj kratki boravak i život u partizanima. Bilo je to pismo borbenog sadržaja i podsticanja.

Još i danas se sjećam onog krasnog rukopisa bankarskog činovnika kojim je pismo bilo napisano. I od riječi do riječi pamtim prve reke koji su zaista potvrđivali istinitost njihovog sadržaja i ljepotu Šanijevog lika. One su glasile:

„Iako vam pišem dva sata pred strijeljanje — ruka mi ni najmanje ne drhti . . .”

Pismo smo dali njegovoj djevojci. Na žalost, ono je u toku rata propalo.

Ali je ostala uspomena na Aleksandra-Šanija Salzbergera. Ostala je zajedno sa sjećanjima na tolike divne ljude i junake čije su nam nesebične žrtve i podvizi — od kojih su još mnogi ostali anonimni i nezabilježeni — udvostručavali snage u velikoj borbi za slobodu i opstanak.